

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԼՈՆՏՐԱՅԻ ՄԷՋ ԱՌԱՌՈՑ ՄԸ

ԿԱՄ

ՊԱՏՊԱՆՈՂԱԿԱՆ ՈՒ ԱՇԽԱՏԱԿՈՐԾԱՆ

ԸՆԿԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԱՄԱՐԴԻՆ աշխարհածանօթ հեղինակն անցեալ տարի հոկտեմբերի մէջ՝ իրեն խորհրդարան ժողովրդեան՝ ըսուած օրագրին մէջ հետեւեալ հատուածն հրատարակեց, որուն մէջ բաղդատելով Մեզիկի վիճակը որ նոյն տարին տեսաւ, անկէ առաջ 1822^ն և 1830^ն տեսածներուն հետ, կը ցուցնէ թէ ինչպէս այս ետքի 20 տարուան մէջ անհամեմատ կերպով առաջ գացեր է, և մանաւանդ որչափ անթիւ ընկերութիւններ հաստատուած են հասարակաց ջանքով՝ ժողովրդեան վիճակը լաւցընելու և կարօտելոց օգնելու համար։ Եւ այս օրինակով կը յորդորէ զՎաղդիացիս՝ փոխանակ անդադար խռովայոյց յեղափոխութեանց միտք դնելու՝ այսպիսի միջոցներով ընկերութիւննին ուղղելու, որ ժողովրդեան գանգատն ալ վերցուի և աշխարհքը խաղաղութեամբ յառաջ երթայ։ Պարոն Սարապետ Ս. Իւթիւճեան այս հատուածը թարգմանելով փափագեր էր օրագրիս միջոցով հրատարակել։ Չոր ահա կը կատարեմք, հեղինակին յառաջաբանը և վերջաբանը (որ աւելի Մեզիկիացեաց և Վաղդիացեաց կը վերաբերին), և քանի մը մանր հատուածներ դուրս թողլով։

ԿԵՆԱՅՍ մէջ երկու անգամ տեսեր էի զՄեզիկի մը 1822^ն, ան առանձին սուրբ Վիզակակցութիւնը՝ յափուէնի աշխարհակալ հոգւոյն դէմ ըրած յաղթութիւններէն խրոխտացած, նորածին ազատասիրութեան դէմ կը

կուռէր, և իր բոլոր հոգն ու զբաղմունքն էր ամէն տեղ հին կարգերն ու հին գաղափարները նորոգել։ Մեզիկի կառավարութիւնը, որ այն միջոցին մեծ մարդու մը (Պ. Բիւ) անհանձար ժառանգներուն ձեռքն էր, այս ազատամիտ երկրին բնաւորութեանը բոլորովին հակառակ էր։ Մեզիկիի թագաւորն էրուն կողմը բռներ էր ժողովրդոց դէմ։ Ղառաւթը Մեզիկի ազատ ու խրոխտ բաղադրայինները սուրբ Վիզակակցութեան անձնանուէր զինուոր ըրեր էր։ Հեղափոխութեան դէմ, անոր հոգւոյն և սահմանադրութեանցը դէմ կուրաբար կը պատերազմէր, թէ իր երկրին մէջ և թէ ուրիշ ամէն տեղ։ Մեզիկի ասանկ կառավարութեան մը տակ գէշ վիճակի մը մէջ իյնալով, ինքզինքը չէր ճանչնար։ Բնական բերմամբ կը հասկընար որ բռնաւորի և կրօնից կոյր նախանձաւորներու գործ տեսնալ կուտան իրեն, փոխանակ ազգաց ազատութեան և կարծեաց կանոնաւոր տոյադրութեան ախոյեան ըլլալու։ որ Պ. Սիթ մտածեր էր իրեն համար։ Մանկով ազգային ժողովքներուն, լրագիրներուն, ժողովրդեան ժողովքներուն և մինչև փողոցներուն ու հրապարակներուն մէջ տրտունջ ու բարկութիւն կը տեսնուէր կառավարութեան ու ազնուականաց դէմ։ Երկիրը կը դողար լոնտրայի մէջ ժողովրդեան ամբոխներուն ոտքին տակը, որ թեթև առիթով մը կը հաւաքուէին։ Եստուած խօսքերը բարկութեամբ լեցուն խօսքեր էին, և ժողովրդեան այլ և այլ կարգաց դէմքերուն վրայ՝ մէկ մէկու հետ ունեցած ատելութիւննին կը տեսնուէր։ Բոստանելի աղքատութիւնն իր թշուառութիւններն ու ցնցոտիքը կը պարզէր քաղաքին ամենաճախ թաղերուն մէջը։ Ղխատութենէ հոգինին բերաննին եկած կնիկներ, վատուած ու մաշած տըղաքներ, կմախք դարձած մարդիկներ սոսկալի ու յուսահատ կերպով կը թափառէին հարստութեամբ լեցուած վաճառատուններուն բոլորտիքը։ Թագուհւոյն գայթակղեցուցիչ դատաստանին

վրայ անանկ եղաւ , որ ոստիկանութե պաշտօնեաներն ու զօրքերը չէին բաւեր տագոհութեան ու անօթութեան երեսէն պատճառած միտնջենաւոր աղմուկներուն առջեւ առնելու :

() զին մէջ գիտես թէ փոթորիկ մը ճշուեցր կեցեր էր , ու Սեծին Ռիտա նիոյ վրայ փրթելու պատրաստ էր : Կառավարութեան խորհրդարանը , որ Նիգղիոյ այս անտեղի և անխորհուրդ քաղաքականութեան հեղինակ և զոհ եղեր էր , չի կրցաւ մինչև վերջը դիմանալ ու ինկաւ : Վաղաքագէտ մարդ մը ելաւ , և Նիգղիոյ այս յուսահատ վիճակին մէջ ապաւէն մը փնտռեց այն ամէն գծաւորութիւններուն դէմ , որոնք կը տեսնար որ օրէ օր իր երկրին վրայ կը դիզուէին , և միայն բռնութե անոնց առջին կ'առնուէր կոր : Ըստաւոր , ես ալ , որ ան ժամանակը դեռ երիտասարդ էի և օտար , և դեռ չէի ճանչնար Նիգղիոյ բնաւորութիւններուն և սահմանադրութիւններուն առաջգական զօրութիւնը , ես ալ ամէն մարդոյ պէս խաբուեցայ այս չարագուշակ աշխարհակործան նշանները տեսնալով , և ամենուն պէս ես ալ գուշակութիւն ըրի այս մեծ և զարմանալի երկրին մօտաւոր կործանմանը համար : (Բայց Գ) . Վէնիկին կառավարութիւնը սուտ հանեց բարեբաղդաբար ըրած գուշակութիւնս :

1830ին , մեր յուլիսի յեղափոխութեան քանի մը ամիս ետքը , անգամ մըն ալ ճանապարհորդութիւն ըրի Նիգղիոյ : Այս անգամ Նիգղիոյ քաղաքական կառավարութիւնը չափաւոր , խոհեմ և իմաստուն գտայ . և ինչպէս որ Եօրտ Ռալմերսդըն , (Գ) . Ռիլու Եօրտ Ռիլէլինկդըն ըրին փետրուարի յեղափոխութեանէն ետքը , իր ջանքն ան էր , որ Եւրոպայի մէջ յեղափոխութիւն ուղղ և սոսկապանողական մասերը մէկ մէկու հետ չիյնան : Զեր ուզեր , ինչպէս 1848ին ալ չուզեց , Վաղղիոյ կամ հասարակապետութեան դէմ նիզակահողութեան մը կողմ բռնել :

Հրատարակեց թէ ոչ միայն ազգաց

անկախութիւնն ու իրաւունքը անդրժեշտ է , այլ և յեղափոխութեանց անկախութիւնն ու իրաւունքն ալ նոյնպէս անդրժեշտ է : Նսանկ մարդասիրութե կը զգուշանար յեղափոխութիւնները գրգռելէն , ու Եւրոպան արեւան հեղեղներէ կ'ազատէր :

Բայց 1830ին , Նիգղիոյ և Բուլանտայի ստորին կարգի ժողովրդեան խեղճութիւնն ու թշուառութիւնն էր որ ամենուն աչքը կը վախցունէր , և անոնց վրայ մտածողին խորհրդածութիւնները կը սասանեցունէր : Բուլանտան անօթ թի կը մեռնէր կոր : Սեծին Ռիտա նիոյ միացեալ երից թագաւորութեանց արուեստից գործարանները , տանակահինգ տարի խաղաղութեան ատեն բոլոր աշխարհի պէտք եղածէն աւելի ապրանք հասցունելով , լեցուեր էին անանկ ամբոխներով , որ աշխատութենէ ու մոլութենէ մաշած , մարմնով ու հոգւով աւրուած և ժողովրդեան ունեւոր մասին դէմ կատղած էին : Եւստի գործարանները պարտաւորեւ էին գործաւորաց ամբաւ բազմութիւնը ճամբելու , որ ուտելու հաց չունէին : Եւնայէր , որ այս սև սև գունդերն , իրենց տղամազոյն հագուստներովը , Եւստրայի փողոցներուն ու ծառատունկ ճամբաներուն մէջ կը վխտային , միջիւններու բազմութիւններուն նման , որ իրենց ժողովուած տեղէն ցրուելուդ պէս բոլոր գետնին երեսը կը սեցնէին : Այս անօթութեան ու տգիտութեան ցածցած խեղճ բազմութիւններուն մոլութիւններն ու ապշութիւնը , իրենց փոփոխակի չքաւորութիւնն ու անառակութիւնը , հասակի , սեռի , բնակութեան և գարշահատ յարդ անկողիններուն անխտիր խառնակութիւնը , գետնի տակ կամ ձեղուններու մէջ խտտէ խշտիքները , և առտուան ժամերուն Եւստրայի մէկ քանի աղքատ ու աղտեղի նեղ փողոցներուն մէջ իրենց խառնաշփոթ աղաղակները , երբոր այս մարդկեղէն ճախները գուրս կը թափէին իրենց ծակերէն ոռնալով , հեծելով ու սատանայական խնտումներով . վերջապէս այս ա-

զատ արարածներուն այս թշուառութիւնները կրնային իրենց փափաքելի ընել մեր գաղթականներուն մէջ գրտնուած սեւամորթ գերիներուն վիճակը, որ թէպէտ անարգանք կը կրէին և ծեծ կ'ուտէին, բայց գոնէ անօթի չէին մընար: Իսկ իրենց Սարիսի զօրաց ժողովը կը նմանէր, միայն գլուխ մը կամ դրօշակ մը պակաս էր: Ինկերական պատերազմն իր ամէն սոսկումներովն ու մոլեգնութիւններովը յայտնի կը տեսնուէր: Իմէն մարդ կը տեսնար ասիկայ, և ես ալ ըլլալիքը կը զգայի ուրիշ ամէն մարդոց պէս:

Եւս գէշ նշանները տեսնալով, տարակոյսս չի մնաց, որ քիչ ատենէն տակն ու վրայ պիտի ըլլար Ինգլիոյ սահմանադրութիւնը, որուն թերութիւններն ասանկ նեխեր կը փրփրէին. ուստի Ինգլիոյ մէջ քիչ շատ ունեցածս արտօրնօք ուրիշ տեղ փոխադրեցի, որ այս անհրաժարելի երեցած աւերածէն ապահով մնայ: Եւս միջոցին Ինգլիոյ ազնուականներն ու հարուստները գիտես թէ ամենևին չէին զգար այս ընկերական պատերազմի նշանները: Եւս թշուառութիւններուն դիմացը՝ իրենց ասիական պերճութիւնը տեսնողին աչքը կը գայթակղէր: Իրենց երկիրներն ու բնակութիւնները տարիներով կը թողուին ու ճանապարհորդութիւն կ'ընէին Փարիզ, Լափոլի ու Ֆիորենցա, շահասէր կամ գրգռիչ առատաձեռնութիւններ ընելով Լարոպայի ազատականներուն հետ:

Իսանկ երկրի մը համար ո՞վ ըլլար որ վախ չի քաշեր:

Եւս անգամ (1850 սեպտեմբերի մէջ), Ինգլիա ճանապարհորդութիւն ըրած ատենս առջի տեսածներէս շատ տարբեր տպաւորութիւն մը ըրաւ ինծի այս երկիրս: Երբ Լոնտոն հասայ չի կրցայ զինքը ճանչնալ, բայց եթէ անբաւ ծուխի ամպերէն, որ այս անգլիական ազգին աշխատութեան կամ պարապոյ ընդարձակ բունէն վեր կը բղխեն. մէկ մալ՝ տուներուն, գործարաններուն,

պալատներուն, զբօսանաց տեղիներուն մէջ երեցած մարդկան բազմութենէն, զոր երկու միլիոն վեցհարիւր հազար բնակիչ ունեցող քաղաք մը տարուէ տարի իր պարիսպներէն դուրս կը թափէ, մինչև իր ընդարձակ անտառներուն ներսերը, իր խոտաւէտ դաշտերուն երեսը և իր բլուրներուն վրայ: Լոնտոն քաղաքը հազարոտնեայ պողիպողի մը պէս կ'աճի, ու գիտես թէ մայրաքաղաքին բունին վրայ՝ կը պատուաստէ թաղերը թաղերու և քաղաքները քաղաքներու: Եւս թաղերը, որոնց մէկ քանին աշխատութեան յատկացած են, մէկը միջակ կարգի ժողովրդեան, մէկը ուսումնական կարգերուն հանդարտ զբաղմանը, մէկն ալ տէրութեան և ազնուականաց չքեղութեանն ու պերճութեանը, չէ թէ միայն քաղաքին օրէ օր ընդարձակիլը և ժողովրդեան բազմանալը կը ցուցնեն, այլ և պերճութեան, արուեստից, հարստութեան ու բարեկեցութեան աճին, որ և դիւրաւ կրնայ ճանչցուիլ մարդկան բնակարաններուն դիրքէն, ճարտարապետութենէն, զարդերէն, ընդարձակութեան միջոցներէն և ճոխ կամ չափաւոր պերճութենէն: Եւս մտեան կողմը երկու նոր քաղաք, երկու քաղաք ապարաններու ու պալատներու, քաղաքակրթութեան թագաւորներու, ինչպէս որ անշուշտ Լարքեդոնի դեսպանը տեսած ատենը պիտի ըսէր: Համսթիտի ծառազարդ ու կանաչ բլուրներուն կողմը նոր ճեմելիք մը տեսայ, որուն մէջ արօտներ, անտառակներ, ջուրեր և մարգագետիններով պատած պարտէզներ կան, և ճեմելիքին չորս կողմն ալ մեծահարուստ ու այլ և այլ ճարտարապետութեամբ շինուած տուներ, որոնց ամենէն պզտիկին շինութեանը գացած ծախքը՝ հաշիւ ընողին տարսափ կը բերէ: Եւս քաղաքին մէջ այս պարփակեալ առանձնական ճեմելիքէն անդին, ուրիշ քաղաքներու և արուարձաններու շարունակութիւն մը կը սկսի, որ աստիճան աստիճան, բլուրէ բլուր ելլելով՝ մինչև բարձր լեռները կը հասնին, ուր կը տես

նուիրն մատուռներ , եկեղեցիներ , ուսումնարաններ , հիւանդանոցներ , ապաշխարութեան բանտեր նոր ձևերով շինուած , որով անոնց տխուր ու ահարկու տեսքը փոխուելով , մաքրութեան , դիւրութեան և յանցաւորաց բարոյական դարձին նշանակ են , և ոչ թէ զգալի պատիժներու և նախատանաց : Հոն ճամբաներուն երկու կողմը վերէն 'ի վար տուներ շինուած են , կենաց ու հարստութե ամէն պայմաններու պատշաճ , և ամէնքն ալ իրենց բոլորտիքը բաւ մը կամ պզտի պարտեզ մը ունին . որ գիւղային առանձնութիւն մը կը պարգեւէ գերդաստանին , բուսածին օդ մը շնչել կու տայ անոնց , և բնութեան ներկայութիւն մը կը ցուցնէ մինչև քաղաքներուն մէջ տեղերը : Այս նոր ու գրեթէ դաշտային լոնտրան , արդէն ընդարձակ բլուրներու վրայ կը տարածուի և մէկ եղանակէն մէկալը աւելի տարածուելով շրջակայ արօտներուն մէջ , վարի գործունեայ և ծխաշունչ արուարձաններէն կ'անցնի կ'երթայ մինչև (Սամիզ գետ , ուր աչքի տեսութիւնը չի հասնիր : (Սամիզի միւս կողմն ալ ուրիշ կոմսութեան մը բլուրներուն ու դաշտերուն վրայ նոյն տեսարանը կը ներկայանայ , և (Սկիանոսի ալիքներուն պէս՝ մարդուն աչաց տեսութիւնը կը տկարացնէ : (Ս' կողմէն նայիս , հորիզոնը նեղ կու գայ այս ընդարձակ քաղաքը պարփակելու , և քաղաքը դեռ կը շարունակի հորիզոնէն անդին . բայց նոյնպէս ամէն դին ալ կը նայիս , որ երկինքը , օդը , դաշտերը , կանանչները , ջուրերը և բարձր կաղնիներուն ծայրերը խառնուած են քարերուն , մարմարիոններուն ու աղիւսներուն հետ , և անանկով չէ թէ մեռած ու չոր ցամաք քաղքի մը , այլ պարարտ ու կենդանի գաւառի մը տեսք կու տան այս նոր լոնտրային , որ միանգամայն մարդ և ծառ , բնակութիւններ ու դաշտեր կը բուսցնէ . քաղաք մը՝ ուսկից բնութիւնը չէ հալածուած , այլ ընդհակառակն , բնութիւնն և քաղաքակրթութիւնը իրար կը յարգեն , իրար կը փնտռեն ու կարծես թէ

մէկ մէկու կը պլլուին , մարդոց բերկրութիւն ու առողջութիւն տալու համար :

Ետին այս երկու եզերքներուն մէջ տեղը , աշտարակներուն զանգակատուններուն և հինաւուրց կաղնիներուն մէջ , կը տեսնաս կայմերու շարժական անտառ մը , որ անդադար (Սամիզն 'ի վեր կ'ելլեն կ'իջնան , ու հազարաւոր գոլորշիներու ցցունքներ , որ ճանապարհորդներով լեցուն շոգենաւերը մոխիէ գետի մը պէս կը բղխեն , զիրենք տանող ջրէն զէն գետին վրայ :

Բայց չէ թէ միայն այս նոր շինուած թաղերուն մէջն է , որ լոնտրան իր կերպարանքը փոխեր ու ասանկ ճոխութիւն , դիւրութիւն ու բարեբեր աշխատութիւն կը ներկայացնէ . այլ քաղաքին հին մասն ալ , որ առաջ մարդոց եռացման միջոտեալ ու զարշահոտ հրնոց մը կը նմանէր , հիմայ իր դուռները մեծցուցեր , փողոցները լայնցուցեր , իր հասարակաց շինուածքները ազնուացուցեր և իր արուարձանները ընդարձակեր , շտկեր ու մաքրեր է : Այն կասկածելի պանդոկներով լեցուն զազիր փողոցակները , ուր զինով նաւաստիներու բազմութիւնները՝ վայրենիներու պէս կը թաւալէին տղմին ու ցեխին մէջ , աւրուեր , ու անոնց տեղը շինուեր են օդաւէտ փողոցներ , մաքուր ու իրարմէ հեռու տուններով . ուր հանդիստ անցուղարձ կ'ընեն ոտքով կամ կառքով մթերատունները դացող եկողները , որ աշխարհիս չորս մասին շտեմարաններն են . աղքատ բայց համեստ խանութներ , ուր ժողովրդեան ծովային մասը նաւէն դուրս ելած ատեննին՝ կը գտնան հագուստ , կերակուր , ծխախոտ , գարեջուր , վերջապէս ինչ որ ծովեզերեայ քաղաքներու մանր մունր առուտուրին հարկաւոր է : Այս փողոցներն ալ քաղաքին ուրիշ արուարձաններուն փողոցներուն պէս մաքրուած են զազրութիւններէ , արբեցութիւններէ ու անպարկեշտութիւններէ :

Լոնտրայի շրջակայ գեղերուն և քաղաքներուն մէջ ալ նոյն կերպարանափոխութիւնը զգալի կերպով կը տես-

նուի : Լ'նհամար երկաթուղիները , որ Սեծին Ռիտանիոյ բոլոր ընդարձակութեան մէջ ամէն կողմէն իրար կը կտրեն , իրենց ընթացքը իրար մօտեցընելով և ամէն ալ դէպ 'ի Սոնորա ուղղելով , բոլոր երկրին երեսը ծածկեր են շոգեկառքի կայաններով , ածուխի մթերանոցներով , գործակալներու համար շինուած նոր տուններով , վերակացուաց գեղեցիկ գրասենեակներով , գետնափոր անցքերով և ճամբուն վրայ գտնուած ստացուածքներուն հաղորդակցութիւնը չի խափանելու համար շինուած կամուրջներով , որոնցմով Լ'նգղիոյ երկիրը ծովէն մինչև Սոնորա կարծես թէ նոր կը մշակուի ու նոր կը շինուի : Ո՛ր կողմ'նայիս , շինութիւն , ծուխ , շարժումն , կեանք և կենդանութիւն է տեսնուածը :

Լ'հա նիւթական Լ'նգղիոյ ընդհանուր պատկերը : Բայց քաղաքական Լ'նգղիան ալ անանկ փոփոխութիւններ կրած է , որ անոնք ալ մեծ տպաւորութիւն ըրին ինծի : Լ'յն փոփոխութիւններն ալ , ինչպէս որ ես տեսայ ու լսեցի , հոս ստորագրեմ անկեղծութեամբ ու զարմանքով :

Փողոցները տեսնուած ամբոխներուն դէմքն ու կերպարանքը նոյնը չէ ինչ որ քսան տարի առաջ զիս կը զարհուրեցընէր : Բաղաքին արուեստագործ մասին նեղ ու մթին փողոցներուն մէջ եռացող տղր կամ կին մուրացկաններուն ու տղոց խումբերուն տեղը , կը տեսնաս բաւական աղէկ հագուած գործաւորներ , դէմքերնին առողջ ու առոյգ , որ աշխատութեան գործիքնին ուսերնին առած՝ աշխատելու կ'երթան , կամ երկերիու , երեք երեք իրենց գործարանէն խաղաղութեամբ ետ կը դառնան . շնորհքով հագուած աղջիկներ , որ լուծեամբ դուրս կ'ելլեն իրենց գործոյ տուներէն , հետերնին տարւօք կին մը ունենալով , կամ իրենց հայրը կամ եղբայրը , որ զիրենք կը տանին կը բերեն : Տեղ տեղ կը տեսնաս կարգ կարգ մանր տղայք հինգ տարուէն մինչև ութ տարու , աղքատ բայց վայելուչ կերպով հագուած , զորոնք կառավարիչ մը մէկ

դուռնէն մէկալը տանելով , իրենց մօրը կը յանձնէ՝ բոլոր օրը իր քովը պահելն ետև : Լ'յս տղոցը դէմքն ու կերպարանքը՝ քիչ ու շատ բարեկեցութիւն , վերջին աստիճան մաքրութիւն ու առողջութիւն կը ցուցնէ : Փողոցներուն մէջ բնաւ կամ խիստ քիչ կը տեսնուի անգործ մարդոց խումբեր , մուրացկաններ կամ դատարկաշրջիկներ : Վիճակներն ալ առջինէն շատ պակաս են : Փողոցները գիտես թէ բոլորովին մաքրուեր են մոլութիւններէ ու թշուառութիւններէ . մնացածն ալ այնչափ մըն է , որչափ որ կը մնայ միշտ անանկ բազմամարդ ժողովրդեան մէջ :

Լ'յմթարաններու , հասարակաց կառքերու , ճաշարաններու և մինչև փողոցներու մէջ Լ'նգղիոյ որ կարգի և որ պայմանի մարդոց հետ որ խօսիս , ժողովրդեան ամենէն բծախնդիր և ամենէն աղատասէր մասին ժողովրդները երթաս , ինչպէս որ ես ըրի , անոնց աւտենախօսութիւնները մօտիկ ընես , լրագիրները կարդաս , որոնք ազատ կարծեաց հրաբուխներուն խցանքներն են , անհնար է որ չի զարմանաս . տեսնալով սրտից և մտաց վերջին աստիճան կակղութիւնը , գաղափարներուն բարեսրտութիւնը , իղձերուն չափաւորութիւնը , աղատական հակառակորդ կողմին խոհեմութիւնը , ժողովրդեան այլ և այլ կարգաց մէկմէկու հետ շտկուելու միտումը , մէկմէկու իրաւունք ճանչնալը , և ամէն մէկուն իր չափին և պայմանին ներելուն չափ՝ հասարակաց բարւոյն , աշխատութեան , բարեկեցութե , կրթութեան , բարուց ուղղութեան և ժողովրդեան վիճակը լաւցընելու խրախոյս ձեռնտու և գործակից ըլլալու յօժարամտութիւնը : Եւ խօսքով , առջի փոթորիկի հովերուն տեղ , որ ամենուն կուրծքին մէջ կը գոռար , քաղցր ու զուարթ օդ մը կը շնչէ հիմայ Լ'նգղիոյ ժողովուրդը . ազգային մթնոլորտին մէջ հաւասարակշռութիւնը հաստատուեր է . ամէն մարդ կրնայ զգալ ու բսել ինքիւն : Լ'յս ազգը կրնայ ինքն իրեն հետ իրաւախօս ըլլալ . կըր-

նայ երկար ատեն ասանկ ապրիլ, տեւել, ծաղկիլ ու կատարելութեան հասնիլ : (Թէ որ բնակութիւնս այս երկրին մէջ ըլլար, ալ բնաւ վախ չէի քաշեր տանս համար :

Սակայն երկու կարգ մարդկանց կան, որ այս հաշտութեան ու ներդաշնակութեան կարգէն դուրս կը սեպեմ. այսինքն անոնք, որ ոչ կրնան մեղմիլ և ոչ կրնան գոհ ըլլալ : Եւ որքէն անխիտանական խռովասէրներն ու ծայրայեղ ազնուապետականները. երկու տեսակ բռնաւոր, որ բնաւ մէկ ազատութեան մը չեն կրնար հաճ ըլլալ. որովհետեւ կ'ուզեն որ ժողովուրդը կամ խաժամութեան և կամ փոքրագոյն մասի մը խստութեանը յաւիտեան գերի ընեն : Այս անողորմելի ազնուապետութեան և անկառավարելի արմատականութեան կողմը բռնող լրագիրներն են միայն, որ իրենց դաւնութեամբ՝ Սեծին Սրբաւանից մէջ կարծեաց ընդհանուր չարաւորութեանն ու քաղցրութեանը դէմ կու գան : Բայց այս իմաստակութեամբ մտնել արմատականներուն և նոյնպէս փառասիրութեամբ մտնել քաղաքագէտներուն քանի մը ժողովականները ուրիշ բան չեն կրնար ընել, եթէ ոչ աւելի աղէկ երեւան հասնել ազգին ընդհանրութեանը մէջ օրէ օր տիրող հանդարտութիւնն ու խեղճ ծանրութիւնը :

Սարգ մտիկ չընեն ու մարդ չի կարդար անոնք. ժողովուրդը կ'աշխատի, ազնուականաց իմաստուն մասը Ստպելթ Ռիլի մահը կ'ողբայ և անոր սրահ պանոզական յառաջադիմութեան գաղափարներուն ժառանգութիւնը կ'ընդունի : Եւ այնպէս մը կ'երեւայ թէ այս վերջի քսան տարուան քունին մէջ, մէկ գերմարդկային ձեռք մը այս երկրին ընկերական մարմինը ապականող թոյնը վերցուցեր է :

(ԳԻՏԻ ՀԱՐՈՒՆԱԿՈՒԻ)

ՊԼԱՏՈՒ ԹԻՒՆ

Վարդապետներու վրայ տեղեկութիւն :

Զ. ՎԱԽԵՒ ՎԱՐԻՍՏՈՆԵՒՅ ԳՐԱՏՈՒՆԵՐԸ : — Եղան մարդիկ որ ըսին թէ նախնի քրիստոնեայք հեթանոսութեան ատենէն մնացած զրբերը բոլոր կրակի տուեր են, որպէս զի միայն քրիստոնէական կրօնից վերաբերեալ զրբերը մնան : Բայց այս ամբաստանութիւնս բողոքովին սուտ է : Վարելի է թէ քրիստոնէութեան առաջին դարերուն մէջ այս զրբերս քիչ կը փնտռուէին, բայց սուտ է ենթադրելը թէ ասոնք փճացած ըլլան առաջին քրիստոնէիցմէ : Բաւական է նախնի սրբոց հարց գործքերը կարդալ, որոնց մէջ յայտնապէս կը տեսնուի թէ շատ կը կարգան եղեր հին հեղինակներուն գրածքները : Եւ յոյժանոս կայսրը կ'ամբաստանեն որ քրիստոնէից դպրոցներուն մէջ հին ընտիր մատենագրաց գործքերը կարդալն արգիլեց. ուսկից յայտնի կը տեսնենք որ նախնի քրիստոնեայք ոչ միայն այս զրբերը չէին արհամարհեր, այլ նաեւ հասարակաց կրթութեան մէջ ալ կը գործածեն եղեր : Սատմիչք շատ կը գովեն սրբոյն Հերոնիմոսի և Եղեթսանդրիոյ Վրիգոր եպիսկոպոսին գրատունները : Սուրբն () գոստինոս կ'ըսէ թէ Հիպոկոնայի գրատան մէջ անդադար հոմերոս ու Վիրգիլիոս կը կարդային. գուցէ նաեւ բոլոր այն հեղինակներն ալ զորոնք իրեն Յաղափա Կաղաքին Աստուծոյ ըսուած զրբին մէջ կը յիշատակէ : Շատ հաւանական է որ Խաղորոս Պեղուսացին իրեն թղթոցը մէջ յիշատակած հեղինակները բոլորն ալ գրատանը մէջ ունեցած ըլլայ (դար Ե) . նոյնպէս ալ Խաղորոս Սելիւեացին, որ հին հեղինակացմէ հատուածներ հրատարակեց (դար Ե), նմանապէս Փոտալ (դար Թ) այն 204 հատորներն ալ ունեցած ըլլայ, որոնց վերլուծութիւն